

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه آزاد اسلامی
مرکز بین الملل بندر انزلی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته : حقوق

گرایش: حقوق خصوصی

موضوع:

بررسی تطبیقی نظام حقوقی ایران و آمریکا در خصوص هزینه ی دادرسی

استاد راهنما:

دکتر رضا سیمبر

استاد مشاور:

دکتر سید مرتضی نعیمی

نگارنده:

مرضیه ارجمندی

زمستان ۱۳۹۸

سیاسگزاری:

اکنون که با عنایت پروردگار مهربان نتیجه یک عمر زحمت و تلاش بی منت و حمایت های بی دریغ پدر و مادر عزیزم و معلمین و اساتید اندیشمندم به بارنشسته و من در مرحله دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد قرار گرفته ام از زحمات همه آنان قدر دانی نموده و وفاداری خود را نسبت به لطف و محبت های مؤثر آنان اعلام می دارم . ضمن اینکه بطور ویژه ، منت دار هدایت های اساتید راهنما ی اندیشمند و مشاور فرهیخته ام جناب آقایان دکتر رضاسیمبر و دکترسید مرتضی نعیمی که صبورانه هدایت و راهنمایی من را در تهیه این اثر بعهدہ داشته اند بوده و نهایت تشکر و قدردانی را از این عزیزان به عمل می آورم.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده.....	۱
مقدمه.....	۳
فصل اول: مفاهیم و کلیات تحقیق	
۱-۱. دعوی.....	۱۱
۱-۱-۱. انواع دعوی.....	۱۳
۱-۱-۱-۱. دعوی حقوقی.....	۱۳
۱-۱-۱-۲. دعوی کیفری.....	۱۴
۱-۱-۱-۳. دعوی اداری.....	۱۵
۱-۱-۲. شرایط اقامه دعوی.....	۱۶
۱-۲. دادرسی.....	۱۷
۱-۲-۱. انواع دادرسی.....	۱۸
۱-۲-۱-۱. دادرسی عادی.....	۱۸
۱-۲-۱-۲. دادرسی استثنایی.....	۱۹
۱-۲-۱-۳. دادرسی اختصاری.....	۲۰
۱-۲-۴. دادرسی فوری.....	۲۱
۱-۲-۵. دادرسی الکترونیکی.....	۲۳

۳-۱. هزینه دادرسی.....	۲۴
۱-۳-۱. هزینه های جانبی دادرسی.....	۲۶
۱-۳-۲. خسارت هزینه دادرسی.....	۲۶
۱-۳-۲-۱. تعریف خسارت هزینه دادرسی.....	۲۷
۱-۳-۲-۲. مبنای فقهی خسارت هزینه دادرسی.....	۳۱
۱-۳-۲-۳. مبنای حقوقی خسارت هزینه دادرسی.....	۳۳
۱-۳-۲-۴. ضابطه قابل مطالبه بودن خسارت هزینه دادرسی.....	۳۴
۱-۳-۳. معافیت از هزینه های دادرسی.....	۳۵
۱-۳-۳-۱. معافیت بخشی از سازمانها، نهادها و وزارتخانه ها.....	۳۵
۱-۳-۳-۲. معافیت معسرین.....	۳۹
۱-۴. مبانی.....	۴۳

فصل دوم : دادرسی در نظام قضایی ایران و هزینه های آن

۱-۲. هزینه دادرسی در حقوق ایران.....	۴۷
۱-۱-۲. هزینه های فردی دادرسی.....	۴۸
۲-۱-۲. هزینه های اجتماعی دادرسی.....	۴۸
۲-۲. مدل پرداخت هزینه دادرسی در ایران.....	۴۸
۲-۳. گونه شناسی هزینه ها در دادرسی های سه گانه.....	۴۹
۲-۳-۱. هزینه دادرسی در دادرسی های مدنی.....	۴۹

- ۲-۳-۲. هزینه دادرسی در دادرسی های کیفری..... ۵۵
- ۲-۳-۳. هزینه دادرسی در دادرسی های اداری..... ۵۷
- ۲-۴. تفاوت هزینه ها در دادرسی های سه گانه..... ۵۹
- ۲-۴-۱. تفاوت هزینه ها در دادرسی مدنی و کیفری ۶۰
- ۲-۴-۲. تفاوت هزینه ها در دادرسی اداری با دادرسی های مدنی و کیفری..... ۶۱
- ۲-۵. نقش نهادهای مردم پایه در کنترل هزینه های دادرسی..... ۶۲
- ۲-۵-۱. شورای حل اختلاف و کنترل هزینه های دادرسی..... ۶۳
- ۲-۵-۲. هیأت منصفه و کنترل هزینه های دادرسی..... ۶۴
- ۲-۵-۳. داوری و کنترل هزینه های دادرسی..... ۶۶
- ۲-۵-۴. نهادسازش و کنترل هزینه های دادرسی..... ۶۷

فصل سوم : دادرسی در نظام قضایی آمریکا و هزینه های آن

- ۳-۱. بستر شکل گیری ، مبنا و منابع حقوق در آمریکا..... ۷۰
- ۳-۲. رابطه حقوق و اقتصاد در نظام حقوقی آمریکا..... ۷۱
- ۳-۲-۱. تحلیل اقتصادی حقوق..... ۷۲
- ۳-۲-۲. اقتصاد دادرسی ۷۲
- ۳-۳. مدل پرداخت هزینه دادرسی..... ۷۳
- ۳-۳-۱. خسارت دادرسی..... ۷۳
- ۳-۴. مبنای پرداخت هزینه های دادرسی..... ۷۴

- ۳-۵. اثر ساختار و تنوع قوانین بر هزینه های دادرسی..... ۷۶
- ۳-۶. وفور قوانین ، عناوین جرم و درآمدهای دولت از هزینه دادرسی..... ۷۷
- ۳-۷. سیاست های کنترل هزینه های دادرسی..... ۷۸
- ۳-۷-۱. معامله اتهامی و کنترل هزینه های دادرسی..... ۷۹
- ۳-۷-۲. هیأت منصفه و کنترل هزینه های دادرسی..... ۸۰
- ۳-۷-۳. انجمن داوری و کنترل هزینه های دادرسی..... ۸۲
- ۳-۸. تجزیه و تحلیل هزینه های دادرسی در نظام قضایی ایران و آمریکا..... ۸۵
- ۳-۸-۱. نقش هزینه های دادرسی بر اقامه دعوی..... ۸۶
- ۳-۸-۲. نقش هزینه های دادرسی بر اطاله دادرسی..... ۸۶
- ۳-۸-۳. نقش هزینه های دادرسی بر انتقال هزینه ها..... ۸۷
- ۳-۸-۴. نقش هزینه های دادرسی در امر سازش..... ۸۷
- ۳-۸-۵. نقش هزینه های دادرسی بر خصوصی سازی دادرسی..... ۸۸
- ۳-۸-۶. نقش هزینه های دادرسی بر هزینه های اجتماعی..... ۸۹
- ۳-۸-۷. نقش هزینه های دادرسی بر کیفیت دادرسی و کارآمدی قضایی..... ۹۰

جمع بندی و نتیجه گیری

- فهرست منابع..... ۹۳

چکیده

هزینه دادرسی به عنوان یکی از ارکان پذیرش دعوی در اکثر نظام های قضایی دنیا بجز در موارد استثناء بر مبنای نوع دعوی و میزان خواسته محاسبه و از طرف یا طرفین دعوی و یا وکیل آنها دریافت می گردد. برای پرداخت هزینه های دادرسی معمولاً از دو مدل پرداخت هزینه ای استفاده می شود ؛ یکی مدل اروپایی- انگلیسی است ، که در آن محکوم علیه موظف به پرداخت کلیه هزینه های قانونی دادرسی می شود و ایران این مدل را برای دریافت هزینه های دادرسی خود پذیرفته است و دیگری مدل آمریکایی است که در آن هر یک از طرفین دعوی بجز در مواردی که قانون مشخص کرده است موظف به پرداخت سهم خود از هزینه دادرسی می باشند و در حال حاضر این مدل در نظام قضایی آمریکا ساری و جاری است. این تحقیق که با هدف تحلیل هزینه دادرسی در نظام قضایی ایران و آمریکا انجام می شود در پی پاسخ به این سؤال است که مبنای هزینه دادرسی در نظام های قضایی ایران و آمریکا چیست؟ در بررسی ها روشن شد ؛ مبنای تعیین هزینه دادرسی در نظام حقوقی ایران ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب سال ۱۳۷۳ و قاعده "لاضرر" در بخش مطالبه خسارت دادرسی است و در آمریکا مجموعه ای از قوانین عادی مانند ؛ فصول دوم ، سوم و پنجم قانون حقوق مدنی مصوب ۱۹۶۴ و ... می باشد .

کلیدواژه ها : هزینه دادرسی ، هزینه دادرسی اداری ، هزینه دادرسی حقوقی، هزینه دادرسی کیفری

طرح تحقیق

مقدمه

از دیاد جمعیت، پیچیدگی و گستردگی روابط و مناسبات سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، افزایش مصادیق جرم و لزوم حل و فصل قانونی دعاوی، مراجعات به مراکز قضایی کشورها را روزافزون کرده است به گونه ای که ساختارهای پیش بینی شده قضایی در کشورها به سختی می توانند پاسخگوی حجم مراجعین به محاکم باشند؛ از این بابت هر ساله هزینه های هنگفتی به دولت ها تحمیل، نارضایتی عمومی افزایش، کیفیت دادرسی ها کاهش و عدالت قضایی بیش از پیش از دسترس خارج می شود. اندیشمندان علم حقوق و نظام های قضایی دنیا راه های مختلفی برای برون رفت از این وضعیت ارائه داده اند؛ که تنقیح و جرم زدایی از قوانین، تخصصی نمودن محاکم، ایجاد نهادهای مردمی مانند؛ نهادهای صلح و سازش و داوری برای حل و فصل دعاوی و پیشگیری از ورود پرونده های جدید به دادگاه ها و تحمیل همه یا بخشی از هزینه های دادرسی به متداعیین، از جمله این راهکارها است.

از آنجایی که موضوع این تحقیق بررسی تطبیقی هزینه های دادرسی در نظام قضایی ایران و آمریکا است تلاش شده است تا از میان همه راهکارهایی که برای افزایش کارایی، کیفیت بخشی و رضایتمندی عمومی از دستگاه قضایی وجود دارد به نقش عامل هزینه دادرسی در موفقیت و رضایتمندی از دستگاه قضایی ایران پرداخته و میزان موفقیت و کارایی آن با میزان موفقیت و کارآمدی عنصر هزینه دادرسی در دستگاه قضایی ایالات متحده آمریکا مقایسه شده و نتایج آن به صورت تطبیقی ارائه شود.

برای رسیدن به این منظور از آثار، اندیشه ها و هدایت و راهنمایی های اساتید و محققین بزرگواری استفاده شده است که جا دارد از همه آنها خصوصا مساعدت و همکاری بی دریغ جناب آقایان دکتر رضا سیمبر و دکتر سید مرتضی نعیمی تقدیر و قدردانی لازم را به عمل آورم.

۱. بیان مسئله

هزینه دادرسی یکی از ارکان و پایه های اساسی پذیرش دعوی در نظام های قضایی دنیا است که براساس قوانین و مقررات و مدل هزینه دادرسی هر کدام از کشورها همزمان با طرح دعوی و شروع رسیدگی قضایی از شاکی، خواهان یا متداعیین و یا وکلای آنان به صورت الصاق یا ابطال تمبر و غیره

مطالبه و دریافت می گردد. در اسلام، دادرسی از امور مستحبی است که علما و دانشمندان اسلامی بدون دریافت وجه و به عنوان امری ثواب به آن اهتمام داشته اند و مردم نیز در طول تاریخ اسلام آنان را ملجعی مطمئن برای تظلم و رفع و فصل دعاوی و اختلافات و مسائل حقوقی خود می دانستند. اما پس از انقلاب مشروطه که عدالتخانه ها به صورت امروزی در ایران ایجاد شد حقوق ایران با ترکیبی از حقوق اسلام و غرب شکل جدیدی به خود گرفت و به مرور بخشی از رویه های گذشته دادرسی در ایران منسوخ گردید.

یکی از ویژگی های حقوق ترکیبی جدید ایران پس از مشروطه، تعیین هزینه برای دادرسی و امور قضایی بود در ابتدا شاید دریافت های دولت از ناحیه دادرسی ها بعنوان بخشی از درآمدها محسوب می شد ولی از پیدایش نفت تا انتهای جنگ تحمیلی بخاطر اتکای کشور به درآمدهای نفتی عملاً درآمدهای ناشی از هزینه های دادرسی توسط دولت ها مورد بی توجهی قرار گرفت در حالی که پس از جنگ فرصتی ایجاد شد تا کشور در کلیه شئون سیاسی، اقتصادی، قضایی، فرهنگی، نظامی و امنیتی خود بازنگری جدی نماید؛ در این بازنگری ها یکی از مسائلی که مورد توجه قرار گرفت نظام قضایی کشور بود که نابسامانی های موجود در آن مشکلاتی را برای مردم و کشور به وجود می آورد. از جمله این مشکلات؛ حجم بالای ورودی پرونده های قضایی، اطاله های غیر قابل توجیه دادرسی، افزایش نارضایتی عمومی از دستگاه قضا و... بود. برای مدیریت و اصلاح این مشکلات راههای گوناگونی پیشنهاد و اجرا شد که یکی از موارد آن اصلاح نظام پرداخت هزینه های دادرسی و خدمات قضایی بود تا با اهرم هزینه ها به مدیریت حجم ورودی پرونده ها پرداخته شود. بحث هزینه ها به شکل موجود از سال ۱۳۷۳ بصورت قانون درآمد و هر ساله میزان آن در بودجه سالانه توسط دولت پیش بینی و برای تصویب به مجلس تقدیم شده است.

بحث هزینه دادرسی پس از این سال ها از مباحثی است که مورد نقد و نظر کارشناسان حقوقی قرار گرفته است؛ برخی دادرسی را از وظایف ذاتی حاکمیت می دانند که باید همچون امنیت و آموزش چتر آن بر سر آحاد ملت گسترده شود و لذا دریافت مالیات یا اخذ هزینه دادرسی از شهروندان مانع تظلم خواهی تهیدستان جامعه می شود و این مغایر با عدالت در جامعه و موجب نارضایتی از دستگاه قضا است. اما برخی دیگر از کارشناسان تحمیل بخشی از هزینه قانونی دادرسی به مراجعین را اتفاقاً تامین کننده عدالت قضایی و در راستای سالم سازی، کارآمد نمودن و کیفی سازی روند کار قضایی می دانند چرا که وجود عنصر هزینه در دعاوی، مانع طرح دعاوی واهی و ایدایی می شود و با جلوگیری از ورود پرونده های غیر

ضروری به محاکم فرصت پرداختن به پرونده های اصلی فراهم و با کاهش اطاله دادرسی ها زمینه رضایتمندی شهروندان و برقراری عدالت قضایی فراهم می گردد ضمن اینکه وجود قوانینی مانند ؛ اعسار موانع دسترسی تهیدستان از تظلم خواهی را مرتفع می سازد . با وصفی که گذشت اگر وجود عنصر هزینه دادرسی را امری لازم و به نفع عدالت قضایی بپذیریم این سؤال مطرح می شود که مبنای هزینه ی دادرسی در دو نظام قضایی ایران و آمریکا چیست ؟

درمتون حقوقی موجود تعاریف متعددی برای مبانی ارایه شده است که پر کاربرد ترین آنها به شرحی که در بند (۱-۴) خواهد آمد " بیان چرایی اعتبار و مشروعیت یک قانون یا قاعده حقوقی " است و ما نیز در این تحقیق تلاش داریم ضمن روشن ساختن مبنای مشروعیت مدل هزینه های دادرسی در نظام حقوقی ایران و آمریکا بطور تطبیقی نقاط قوت و ضعف آن را در کارآمدی نظام های قضایی مذکور مشخص نماییم.

۲. سوابق تحقیق

با بررسی که توسط نگارنده این سطور انجام گرفته است ؛ بطور قطع می توان گفت که راجع به بحث بررسی تطبیقی هزینه ی دادرسی در نظام قضایی ایران و ایالات متحده پژوهشی مستقل صورت نگرفته است، ولی در هر دو کشور پژوهش هایی راجع به هزینه دادرسی انجام شده است که اهم آنها عبارتند از:

۱- بشکوه، آرزو، تحلیل اقتصادی هزینه های دادرسی و سایر عوامل موثر بر سطح مطلوب اقامه ی دعاوی بنگاههای اقتصادی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۱

این پایان نامه به بررسی تحلیلی هزینه ی دادرسی و سایر عوامل مرتبط با آن در خصوص اقامه ی دعوی بنگاه های اقتصادی می پردازد و نکته ی متمایز این پژوهش بررسی قاعده ی آمریکایی پرداخت هزینه ی دادرسی (مبتنی بر تحلیل اقتصادی حقوق بودن) می باشد ، که امر بدیعی است.

۲- کتاب "تحلیل اقتصادی حقوق" نوشته آقای مسلم آقایی طوقی که در سال ۱۳۹۲ توسط انتشارات خرسند در ۲۸۳ صفحه منتشر شده است ؛ این کتاب در سه بخش به تحلیل اقتصادی در مهندسی قانون

اساسی و تفکیک قوا در دو نظام فدرالیسم و نظام دو مجلسی پرداخته است و با اینکه ابعاد جدیدی از بحث تحلیل اقتصادی حقوق را روشن می کند ولی چون با بحث تحلیل اقتصادی هزینه های دادرسی در دو نظام قضایی ایران و آمریکا ارتباط لازم را برقرار نکرده است نمی تواند موجب استغنائی ما از موضوع تحقیق بحث باشد.

3-Henry Cohen,(2003) "Awards of Attorneys' Fees by Federal Courts and Federal Agencies," in Awards of Attorneys Fees by Federal Courts, Federal Agencies and Selected Foreign Findings, ed. Mary V. Capisio, Hauppauge, NY: Nova Science Publishers

این کتاب که در سال ۲۰۰۳ میلادی در انتشارات علوم نثوا به زیور طبع آراسته شده است در باره هزینه های دادرسی در دادگاه های فدرال مطالب بسیار ارزنده ای دارد و به چگونگی و چرایی پرداخت این هزینه ها و مطالب مرتبط با آن پرداخته است .

4-Hadfield, K.Gillian, (2007), the quality of law: judicial incentives, legal human capital and the Evolution of law, University of southern California press

کتاب پرفسور هاتفیلد که در سال های اخیر در کالیفرنیا به چاپ رسیده است مطالب خوب و درخور توجهی در خصوص نظام دادرسی ایالات متحده ی آمریکا و برابری حقوقی در هزینه دادرسی و همچنین بحث انصاف در خصوص موضوع هزینه ی دادرسی دارد.

۳. اهمیت و ضرورت تحقیق

معقول و متعارف بودن زمان و هزینه های طرح دعوی و فرآیند دادرسی از اهمیت اساسی در همه سیستم های قضایی دنیا برخوردار است چرا که موجب بهینه سازی روند دادرسی ها و کارایی آن می شود . کیفیت دادرسی، که از جمله تضمین های بنیادین سیستم عدالت مدنی است، تأکید بر سازمان دهی مؤثر روابط حقوقی طرفین دعوی و دستگاه قضایی دارد ؛ تا از این طریق ضمن ارتقای کارکرد اجتماعی دادرسی، عدالت شکلی و ماهوی را نیز تحقق بخشد. در هر سیستم حقوقی پیوسته باید این مسئله مورد نظر قرار گیرد و این قضیه در نظام حقوقی ایران و آمریکا نیز مشاهده می گردد؛ به نظر می رسد تحلیل این مبحث در

حقوق ایران با تئوری صرف تامین هزینه‌های سیستم قضایی صورت می‌گیرد ولی در نظام حقوقی آمریکا تئوری اقتصاد حقوق بر این قضیه حاکم است؛ لذا با در نظر داشتن این موضوع مسئله‌ی اساسی که به عنوان خلأ تحقیقاتی در این زمینه وجود دارد این است که کدام مدل و سیستم هزینه‌ی دادرسی در کدام یک از نظام‌های حقوقی ایران و آمریکا کاربرد بهتری دارد.

۴. سؤالات تحقیق

الف - سؤال اصلی

مبنای هزینه دادرسی در نظام قضایی ایران و آمریکا چیست؟

ب- سؤال فرعی

کدام بخش از هزینه های دادرسی در نظام قضایی ایران از ارکان طرح دعوی محسوب می شوند؟

۵. فرضیات تحقیق

الف - فرضیه اصلی

مبنای پرداخت هزینه دادرسی در سیستم قضایی ایران تامین هزینه سیستم قضایی و در نظام قضایی آمریکا تئوری تحلیل اقتصادی حقوق است.

ب- فرضیه فرعی

در نظام قضایی ایران تنها پرداخت هزینه دادرسی مدنی از ارکان اصلی طرح دعوی محسوب می شود.

۶. اهداف تحقیق

هدف اصلی: تحلیل مزیت هریک از رویکردهای نظام قضایی ایران و آمریکا در بحث هزینه دادرسی.

اهداف فرعی: الف- تحلیل «قاعدهی آمریکایی» در بحث پرداخت هزینه دادرسی

ب- بررسی نقش اقتصاد حقوق در پرداخت هزینه دادرسی

۷. روش تحقیق

گردآوری اطلاعات به صورت تحقیق کتابخانه‌ای و روش تحقیق تحلیلی - استنتاجی می باشد.

۸. سازماندهی تحقیق

این پژوهش در سه فصل تنظیم شده است. در فصل اول تحقیق که با نام؛ "مفاهیم و کلیات" نگاشته شده است به تعریف و تبیین مفاهیم مهم و کلیدی تحقیق از جمله؛ تعریف دعوی، انواع دعوی، شرایط اقامه دعوی، تعریف دادرسی، مفهوم دادرسی، انواع دادرسی، تعریف هزینه دادرسی و خسارت و موارد معافیت از هزینه های دادرسی پرداخته است. در فصل دوم تحقیق نیز که "دادرسی در نظام قضایی ایران و هزینه های آن" نام دارد. ابتدا به سهم مردم و دولت در پرداخت هزینه های دادرسی پرداخته و سپس مدل هزینه دادرسی را در نظام قضایی ایران روشن کرده است و پس از آن ذیل تیتری تحت عنوان

گونه شناسی هزینه ها در دادرسی های سه گانه ؛ هزینه دادرسی را در دادرسی های کیفری ، مدنی و اداری تبیین و تفاوت های آنان را روشن ساخته است و در انتها فصل به نقش سیاست های حل اختلاف نظام قضایی ایران در کنترل هزینه های دادرسی پرداخته شده است . همچنین در فصل سوم که با عنوان ؛ "دادرسی در نظام قضایی آمریکا و هزینه های آن" تدوین شده است ، ابتدا به تبیین بستر شکل گیری نظام قضایی آمریکا و مبنای هزینه های دادرسی در آن کشور پرداخته و در ادامه قاعده تعیین میزان هزینه های دادرسی در نظام قضایی آمریکا روشن شده است و پس از آن پیچیدگی ها و وفور قوانین حقوقی و مدل و نقش آنها در هزینه های دادرسی آن کشور تبیین و سیاست های کنترل هزینه های دادرسی در ایالات متحده بررسی و در انتها داده های تحقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و از آن نتیجه گیری شده است.

فصل اول:

مفاهیم و کلیات تحقیق

در هر پژوهش علمی قبل از ورود به بحث اصلی و شناخت مبانی و تحلیل چگونگی آن، شناخت مفاهیم و کلیات مرتبط با آن از اهمیت قابل توجهی برخوردار است؛ از آنجایی که علم حقوق را علم الفاظ نامیده اند لزوم روشن شدن واژه های کلیدی بکار رفته در یک پژوهش حقوقی را روشن تر می شود از این رو در پژوهش پیش رو، قبل از پرداختن به موضوع اصلی و تحلیل هزینه دادرسی در نظام قضایی ایران و آمریکا، شناخت مفاهیمی همچون دعوی و انواع و شرایط اقامه ی آن و همچنین مفهوم دادرسی و موضوعات مرتبط با آن و هزینه های دادرسی، انواع هزینه ها، خسارت دادرسی و معافیت از پرداخت هزینه دادرسی و ... امری اساسی است که در ادامه ی بحث به آنان خواهیم پرداخت.

۱-۱. دعوی

برای بررسی و تحلیل هزینه های دادرسی در نظام قضایی ایران و آمریکا شناخت مفهوم دعوی امری اجتناب ناپذیر است که در ادامه مورد بحث قرار می گیرد. در یک دیدگاه کلی می توان دعوی را در دو مفهوم خاص و عام تحلیل نمود:

در مفهوم خاص، دعوی توانایی قانونی مدعی حق تضییع شده یا انکار شده در مراجعه به مراجع صالح به منظور قضاوت و روشن شدن، وارد بودن یا نبودن ادعا و ترتب آثار قانونی مربوط به آن می باشد و برای طرف مقابل دعوی نیز توانایی مقابله با آن است. این حق به صراحت در اصل (۳۴) قانون اساسی مورد شناسایی قرار گرفته است: «دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می تواند به منظور دادخواهی به دادگاه های صالح رجوع نماید»

بنابراین دعوی در این مفهوم در صورتی ایجاد می شود که از دو شرط برخوردار باشد:

نخست اینکه حقی قانونی و مشروع در عمل یا بنابر ادعا وجود داشته است،

دوم اینکه؛ حق مزبور در عمل یا بنابر ادعا مورد تجاوز یا انکار واقع شده باشد. در نتیجه هر شخص حقیقی ولو تحت قیمومیت و حتی جنین و اشخاص حقوقی می توانند صاحب دعوی گردند.

دعوی در این مفهوم با ماهیت حقّ مورد ادعا اشتباه نمی شود و تمایز آنها با توجه به تعریف ارائه شده کاملاً آشکار است. در حقیقت حقّ مادی مورد ادعا، در دعوی یعنی توانایی مراجعه به مراجع قضایی جهت احقاق آن در صورت تضییع، متمایز و قابل تفکیک است. (متن دفتری، ۱۳۶۵: ۳۳۳).

اما در عین حال، علی الاصول بین مفهوم دعوی و حقّ ماهوی نوعی ارتباط وجود دارد، به گونه‌ای که خصوصیات این حق در دعوی منعکس می شود، در این ارتباط است که بر مبنای دسته‌بندی سنتی؛ دعاوی به منقول و غیر منقول، عینی و شخصی، عمومی و خصوصی و تقسیم می شوند.

دعوی در مفهوم اعم در بعضی مقررات به مفهوم منازعه و اختلافاتی آمده است که در مرجع قضایی مطرح گردیده و تحت رسیدگی بوده یا می باشد. بنابراین دعوی بدین مفهوم، زمانی ایجاد می شود که دعوی در معنای اعم یا دعوی در مفهوم اخص به وجود آمده است و دارنده آن را اعمال نموده و در معرض رسیدگی مرجع قضایی قرار داده است. دعوی از جمله در اصول (۱۵۶)، (۶۱)، (۳۵ بند ۱) و (۱۶۷) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و در شمار زیادی از مواد ق.آ.د.م از جمله مواد (۱) و نیز مواد (۵۷)، (۵۲)، (۴۴ بند ب) ماده (۱۰۷) و سایر موادی که در آن ترکیب «اصحاب دعوی» یا «طرفین دعوی» به کار رفته و همچنین ماده (۳۶۹) بدین مفهوم آمده است.

دعوی، در بعضی موارد، به معنی ادعا به کار می رود که البته منظور ادعایی است که در مرجع قضایی مطرح نشده و یا ادعایی است که در خلال رسیدگی به دعوی، به عنوان امری تبعی مطرح می گردد، دعاوی در این قسمت از ماده ی (۱۴۲) ق.آ.د.م که مقرر می دارد: «.... دعاوی تهاوتر، صلح، فسخ، ردّ خواسته و امثال آن که برای دفاع ... اظهار می شود» در همین معنا به کار رفته است. (متن دفتری، ۱۳۶۵: ۳۳۵)

تعاریف ارائه شده و تمایز مفهوم آنها در مواد مختلف قانونی به ترتیبی که گفته شد در امور کیفری نیز، تا حدود زیادی می تواند مورد عنایت قرار گیرد. با این تفاوت که در امور کیفری حقّ اصلی مورد تجاوز و یا انکار، حقّی عمومی و متعلق به کل جامعه است و ضمانت اجرای کیفری نشانه و مبین آن است.

در حقیقت با وقوع عملی که جرم شمرده می شود به سبب اخلاقی که بر فرض، در نظم و امنیت عمومی به وجود می آید حق اجتماع یعنی حقّ عمومی، مورد تجاوز یا انکار قرار می گیرد. بنابراین توانایی مراجعه به مراجع صالح به منظور احقاق و مورد شناسایی قرار دادن آن برای اجتماع به وجود می آید، یعنی دعوی به

مفهوم اخص، محقق می‌گردد. این دعوی با توجه به خصوصیت حق اصلی مورد ادعا «دعوی عمومی» است که علی‌الاصول توسط دادستان به عنوان مدعی العموم اقامه می‌شود.

ارتکاب جرم، علاوه، بر اینکه بر فرض، در هر حال موجب اخلال در نظم و امنیت عمومی گردیده و تولید دعوی عمومی می‌کند، ممکن است موجب شود که حق شخص یا اشخاص معینی تضییع یا انکار یا مزاحمت یا ممانعت شود. (بهشتی، ۱۳۸۵: ۱۵۲)

در این صورت چون این حق، حقی خصوصی است، دعوی ایجاد شده نیز «دعوی خصوصی» شمرده می‌شود. (شمس، ۱۳۸۹: ۲۷۵) همچنان که در دعوی تصرف عدوانی، مزاحمت و ممانعت از حق، حق خصوصی مورد تجاوز و مزاحمت قرار می‌گیرد و خواهان باید برای رفع تصرف یا مزاحمت یا ممانعت دعوی خصوصی در مراجع صالح قضایی اقامه نماید. پس با اقامه دعوی در مفهوم اخص، دعوی به مفهوم اعم نیز ایجاد می‌شود.

۱-۱-۱. انواع دعوی

در راستای شناخت مفاهیم و با توجه به این که در دعوی کیفری و مدنی هزینه دادرسی متفاوت است شناخت مفهوم آنها و تفکیک مفاهیم از یکدیگر امری اساسی است که در ادامه این گفتار مورد تحلیل قرار می‌گیرند:

۱-۱-۱-۱. دعوی حقوقی

در دعوی حقوقی یا مدنی، سخن از تحقق جرمی نیست. بلکه مشکلی در روابط اقتصادی یا اجتماعی ما پیش می‌آید که حل آن را از دادگاه می‌خواهیم. (کشاورز، ۱۳۹۰: ۲۳) در واقع در دعوی حقوقی،